

СПЕЦИФІКА ПОБУДОВИ Й ПРЕЗЕНТАЦІЇ ГНОСТИЧНИХ ОБРАЗІВ СПЕЦІАЛЬНО-НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ ПОЛІТОЛОГІЇ

© Кримець О. М., 2014

Розглянуто наукову картину світу як філософську та лінгвістичну категорію, особливості національної наукової та спеціальної наукової картин світу. Подано характеристику типів, ознак, функцій наукової картини світу як сукупності вироблених знань і як дослідницької моделі. Проаналізовано семантичну структуру термінів політології в англійській та українській мовах, у яких виявляється національна специфіка презентації гностичних образів досліджуваної спеціально-наукової картини світу.

Ключові слова: наукова картина світу, національна наукова картина світу, спеціально-наукова картина світу, термін політології, структура значення, обсяг значення, оцінно-експресивний компонент.

Scientific world view as a philosophical and linguistic category as well as peculiarities of the national scientific and narrow scientific world view are considered. Types, peculiarities and functions of scientific world view as a body of knowledge and research model are characterized. The semantic structure of terms of political science in English and Ukrainian, where national specificity of Gnostic images of the narrow scientific world view can be found, is analyzed.

Keywords: scientific world view, national world view, narrow scientific world view, political science term, structure of meaning, volume of meaning, evaluative and expressive component.

Загальне поняття наукової картини світу сягає до поняття фізичної картини світу й у своїй евристичній значущості має філософський статус. Воно вживане в природознавстві, позначаючи універсальну методологічну категорію природничих наук, і зрештою поширюється також на сукупність знань гуманітарних та суспільних сфер [1; 8; 11].

Дослідники визначають структуру, типи, функції, головні характеристики наукової картини світу. На думку Л. Лешкевича, структура наукової картини світу передбачає центральне теоретичне ядро, фундаментальні припущення й окремі теоретичні моделі, що постійно добудовуються [6]. Відповідно до рівнів систематизації наукового знання, виділяють три основні типи наукової картини світу: 1) загально-наукову як узагальнююче уявлення про Всесвіт, живу природу, суспільство й людину, що формується на основі синтезу знань, отриманих у різних наукових дисциплінах; 2) природничо-наукову і соціально-наукову, як уявлення про суспільство й природу, що узагальнює досягнення соціально-гуманітарних та природних наук; 3) спеціально-наукову – уявлення про предмети окремих наук [5; 10]. За основу іншої типізації наукової картини світу взято об'єкт пізнання (природу, техніку, суспільство, людину), і відповідно виокремлено чотири її типи: природничо-наукову, технічно-наукову, суспільно-наукову, гуманітарно-наукову [1].

Однією з головних характеристик наукової картини світу є системність, оскільки наукова картина світу являє собою результат узгодженості знань й організації їх у нову цілісність, тобто в систему [6]. Окрім системності, виокремлюють інші характеристики наукової картини світу: змінюваність, зумовлену постійним розвитком науки, та універсальність, бо наукові знання об'єктивні й вільні від мовного суб'єктивізму [3].

Наукова картина світу поєднує й систематизує знання різних наукових галузей. З іншого боку, вона виступає як дослідницька програма, яка визначає стратегію наукового пізнання, а також забез-

печує об'єктивацію наукових знань – їх віднесення до досліджуваного об'єкта та включення у відповідну культуру [5]. Крім того, наукова картина світу виконує в дослідницькому процесі онтологічну, евристичну й світоглядну функції, що пов'язані між собою й мають системно організований характер. Особлива роль у дослідницькому процесі належить евристичній функції спеціальної наукової картини світу, яка виступає як програма, що спрямовує формування емпіричних фактів й побудову конкретних наукових теорій [10, с. 106, с. 412].

Задаючи систему установок і принципів пізнання світу, наукова картина світу накладає певні обмеження на характер припущень нових гіпотез, тим самим спрямовуючи рух думки. Тому, стверджує Л. Лешкевич, можна говорити про нормативну та психологічну функції наукової картини світу, яка створює загальнотеоретичний фон дослідження й координує орієнтири наукового пошуку [6]. Означені функції не виступають окремо, вони взаємопов'язані в процесі наукового дослідження. Окрім названих, наукова картина світу виконує функцію комунікатора, «перекладача» з мови наукової теорії, відомої вузькому колу фахівців, на мову побутової свідомості, у сферу ментальності [2].

Отже, статус поняття «наукова картина світу» активно дискутується у філософській літературі. Лінгвістичні ж дослідження наукової картини світу спрямовані не на з'ясування її статусу, а на вивчення кола питань, що стосуються порівняння й встановлення співвідношення між науковою та мовною картинами світу, при цьому перша вважається об'єктивною й універсальною для всіх народів, а друга – національно (культурно) зумовленою. На думку О. Корнілова твердження про те, що наукова картина світу не має стосунку до менталітету, національного характеру, можна визнати абсолютно правильним, якщо мати на увазі власне її змістовну сторону, тобто інформативний інваріант. Що ж до плану вираження, мовних втілень цього інформативного інваріанту, то припустимо говорити про національну специфіку мови науки. Якщо в тому чи іншому мовному соціумі існує наукова традиція, то його мова науки обов'язково має національне оформлення. У цьому сенсі, вважає науковець, можна говорити про національну наукову картину світу, що становить наукову картину світу у формі національної мови [3].

На нашу думку, актуальним є розгляд наукової картини світу у формі української мови, доведення її національної специфіки на прикладі різних спеціальнонаукових картин світу.

Метою нашої розвідки є встановлення національної специфіки спеціально-наукової картини світу політології. У дослідженні О. Корнілова «Мовні картини світу як похідні національних менталітетів» не лише встановлюється зв'язок наукової картини світу і картини світу національної мови, а й стверджується, що наукова картина світу в мовній оболонці будь-якої національної мови так само, як і мовна картина світу, дає привід для роздумів про національний образ мислення, відбиває менталітет нації [3, с. 14]. З цієї точки зору видається цікавим розглянути, чи змінюється, чи адаптується зміст наукового знання під час вербалізації в науковому концепті засобами національної мови, і під впливом яких факторів відбуваються ці процеси.

Національна наукова картина світу знаходить своє відбиття в термінології певної мови. Політологічна термінологія є сукупністю спеціальних одиниць, що позначають поняття, пов'язані з особливою сферою життєдіяльності людей, а саме – із владними відносинами в суспільстві, з його державно-політичної організацією, політичними інститутами, принципами, нормами, з функціонуванням соціуму в цілому, відносинами між людьми, суспільством і державою. Політологічна термінологія, будучи сукупністю позначень, отриманих унаслідок ідеологічного відбиття дійсності, суттєво залежить від того, у яких соціальних умовах відбувається це відбиття. Тому означена термінологія, що функціонує в різних суспільствах, матиме різні властивості й може отримати специфічну форму вираження в процесі формування термінології рідною мовою науковців – носіїв тієї чи іншої лінгвокультури.

Особливості національної спеціальнонаукової картини світу політології виявляються в контексті зіставлення з іншою національною спеціально-науковою картиною світу. Зіставне дослідження значень одних і тих самих політологічних термінів у двох мовах (українській та англійській) можна

здійснити за такими параметрами: 1) кількість значень; 2) обсяг значень; 3) структура значень; 4) наявність/відсутність оцінно-експресивного компонента.

Термін *автократія* в англійській мові має два значення: «1. Управління однією людиною або невеликою групою, яка має необмежену владу чи влада, чи повноваження такої особи або групи (government by a single person or small group that has unlimited power or authority, or the power or authority of such a person or group). 2. Країна чи суспільство з такою формою правління (a country or society that has this form of government)» [12]. В українській мові словник фіксує одне значення цього терміна: «Система правління, за якої необмежена верховна влада в державі належить одній особі й не контролюється представницькими органами» [9], яке відповідає першому значенню в англійській мові. Якщо порівняти ці значення, стає зрозумілим, що в українській мові воно вужче, оскільки має такі диференційні семи, як «верховна» та «не контролюється», «представницькі органи», відсутні в англійській мові. Натомість в англійській мові в значенні досліджуваного терміна є сема «невелика група». Ця сема відсутня в структурі аналізованого слова української мови, що дозволяє дійти висновку про різне смислове інтонування терміна *автократія* у двох мовах. В англійській мові суспільстві під *автократією* розуміють спосіб управління однією особою або невеликою групою осіб, а в українській мові – управління лише однією особою. З іншого боку, в англійській мові суспільстві *автократія* передбачає необмежену владу взагалі, а в нашій – необмежену верховну владу.

Проаналізуємо інший термін – *демократія*. В англійській мові цей термін має два значення: «1. Віра у свободу і рівність між людьми, або системи правління, засновані на цій вірі, в якій влада призначена або з боку виборних представників або безпосередньо самим народом (the belief in freedom and equality between people, or a system of government based on this belief, in which power is either held by elected representatives or directly by the people themselves). 2. Країна, в якій влада знаходиться в руках виборних представників (a country in which power is held by elected representatives)» [12]. Короткий словник політологічних термінів української мови подає також два значення: «(*грец.* demos – народ і kratos – влада) – форма політичного та економічного устрою суспільства, заснована на визнанні народу основним джерелом влади; тип держави, яка декларує і втілює на практиці принципи народовладдя, права і свободи громадян, можливості для діяльності різних політичних сил, контроль за діями органів влади» [4]. Порівнювані дефініції перших значень не збігаються за ядерними семима: в англійській мові це семи «віра» та «системи правління», а в українській мові – «устрій суспільства», але співвідносяться в диференційних семмах «народ», «влада». Треба зазначити, що різняться й зміст термінів: в англійській мові під *демократією* розуміють системи правління, у яких влада призначена самим народом, а в українській мові – устрій суспільства, заснований на визнанні народу основним джерелом влади. Крім того, в англійській мові суспільстві *демократією* вважають також віру в свободу й рівність між людьми. Щодо других значень розгляданого терміна, то вони збігаються у ядерних семмах («країна» – «тип держави»), хоча різняться диференційними, причому дефініція в українській мові вужча обсягом, ніж дефініція в англійській мові, оскільки має більшу кількість диференційних сем: «декларує», «втілює», «принципи народовладдя», «права і свободи громадян» тощо.

Аналіз значень інших політологічних термінів, зокрема таких, як *глобалізм*, *дискримінація*, *плюралізм*, *функціонер* та ін. свідчить, що одиниці, однакові за зовнішньою формою, можуть різнитися набором ядерних або диференційних сем, обсягом значень, а в деяких випадках наявністю/відсутністю оцінно-експресивного компонента значення. Зокрема термін *популізм* в англійській мові позначає «політичні ідеї та дії, які призначені для представлення звичайних потреб та побажань людей (political ideas and activities that are intended to represent ordinary people's needs and wishes)» [12], а в українській мові – «загравання влади з народом для забезпечення популярності, що характеризується демагогічними гаслами, необґрунтованими обіцянками» [7]. Крім того, значення цього терміна різняться і ядерними, і диференційними семмами, а в українській мові спеціальне значення містить ще й негативні оцінно-експресивні компоненти «демагогічні гасла», «необґрунтовані обіцянки».

Різний рівень вияву емоційного забарвлення мають дефініції терміна *демагог*: в англійській мові – «людина, політичний лідер, хто перемагає за підтримки емоцій людей, що їх захоплюють, а не за рахунок гарної ідеї (a person, especially a political leader, who wins support by exciting people's emotions rather than by having good ideas)» [12], в українській мові – «той, хто вдається до демагогії – демагогія: облудні гасла, нездійсненні обіцянки, викривлення фактів, використовувані політичними лідерами або угрупованнями для досягнення власних цілей, переважно здобуття або утримання влади, маніпулювання свідомістю мас» [7]. В англійській мові оцінно-експресивний компонент наявний у семі «не за рахунок гарної ідеї», а в українській мові – у семах «облудні гасла», «нездійсненні обіцянки», «викривлення фактів», «маніпулювання».

Таким чином, дослідження семантичної структури політологічних термінів в англійській та українській мовах показав, що вони можуть відрізнятися кількістю значень, обсягом та структурою значення, наявністю/відсутністю або рівнем виявлення оцінно-експресивного компонента. Репрезентація гностичних образів спеціально-наукової картини світу політології дає підстави твердити про її національну специфіку в англо- й україномовному ментальному просторі. Уявлення про державно-політичний устрій, відносини влади і народу в певному суспільстві мають виражений національно маркований характер. Це повністю підтверджує тезу про те, що спеціальна наукова картина світу політології має пряме відношення до менталітету нації, національного характеру, особливостей суспільно-політичного устрою країни. Оскільки творцем національної наукової картини світу є людина зі своєю культурою, системою цінностей, мовою, то наукові поняття отримують форму вираження засобами тієї чи іншої національної мови і наповнюються новим змістом, властивим саме певній етнолігвокультурній спільноті.

1. Гінзбург М. Д. Засоби формування, фіксування, зберігання та передавання фахових знань. – Режим доступу: <http://mino.esrae.ru/pdf/2012/1%20Sp/699.doc>. 2. Гураль С. К. Мировоззрение, картина мира, язык: лингвистический аспект соотношения / Вестник Томского госуд. ун-та. Серия: Филология. – 2007. – № 299 (I). – С. 31–34. 3. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. – М., 2003. – 349 с. 4. Короткий словник політологічних термінів. – Режим доступу: <http://politics.ellib.org.ua/encyclopedia-book-7.html>. 5. Лебедев С. А. Философия науки: Словарь основных терминов : учеб. пособ. для вузов. – М., 2006. – 320 с. 6. Лешкевич Л. Г. Философия науки: традиции и новации / Учеб. пособие для вузов. – М., 2001. – 428 с. 7. Логвин В. Л. Словник політологічних термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/14051003/politologiya/slovník_politologichnih_terminiv. 8. Новейший философский словарь. – Минск, 2003. – 1280 с. 9. Словник політологічних термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ebooktime.net/book>. 10. Степин В. С., Кузнецова Л. Ф. Научная картина мира в культуре техногенной цивилизации. – М., 1994. – 274 с. 11. Философский энциклопедический словарь. – М., 1983. – 840 с. 12. Cambridge Advanced Learner's Dictionary. – Cambridge: University Press, 2005. – 1572 s.